

Ausg. 14/2.15

Nur für eine Reise gültig.
Vor Antritt einer folgenden Reise muss das
Visum erneuert werden.

Gesehen im Kaiserlich Deutschen
Konsulat
Gut zur Reise nach Deutschland
NYMWEGEN, den
Der Kaiserliche Konsul

Gebühr pos. 27b
M. 3. = Fl. 1.80

*von
herv
bater
dage
sigt*

Hiermit wird bescheinigt, dass die
... den Passinhaber
... seine Unterschriften
... hat.

13. Februar 1915

der Niederlande.

Abgesehen
Konsul

18/8.15

*Abgesehen
Berlin 18/9.15*

Abgesehen

19/9.15

Abgesehen 23/10.15 Rotterdam

*Abgesehen 29/11.15
Abgesehen 16/1.16 ab dem 11. Apr.*

NYMWEGEN, den 17. FEB. 1915
Der Kaiserliche Konsul

Gebühr pos 27b
M. 3. = Fl. 1.80

DR. J.G. APPELDOORN

Opteekeningen 1914-1916

Bezorgd door Mr. O. Schutte

Ausg. WEENER 25.01.1915

Ausg. WEENER 17. JAN 1916

Eng. WEENER 24. JAN 1916

G. Alard
Januar 1916

Opteekeningen 1914-1916

Reeks publicaties onder auspiciën van het
Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde

DR. J.G. APPELDOORN

Opteekeningen 1914-1916

Bezorgd door Mr. O. Schutte

Hilversum
Verloren
2022

Afbeelding op het omslag: voorzijde, afb. 7;
achterzijde, het wapen Appeldoorn door Guus van Breugel.

© 2022 Mr. O. Schutte
Uitgeverij Verloren bv
Torenlaan 25
1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 97890464550139

Omslagontwerp O. Schutte

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Voorwoord	7
Inleiding	9
Opteekeningen	23
Genealogische bijlagen	
bijlage 1: Appeldoorn	161
bijlage 2: Van der Wissel	162
bijlage 3: Brons	163
Index op eigennamen	168

Voorwoord

De navolgende bladen zijn een letterlijk afschrift van het manuscript van de Opteekeningen van Dr. Johan Gerrit Appeldoorn: slechts storende spelfouten zijn erin verbeterd. De auteur beschrijft hierin zijn ervaringen van de jaren 1914-1916, toen hij als Doopsgezind predikant stond in de Oostfriese stad Emden.

Om het ook leesbaar te maken voor lezers, die minder zijn ingewijd in omstandigheden en familieverhoudingen, zijn een aantal verklarende aantekeningen toegevoegd.

De Steeg, januari 1965

De bovenstaande ‘uitgave’ werd door mij uitgetikt met drie doorslagen en daarna gebonden in een groen-linnen band. Eén exemplaar werd geschonken aan de bijzondere collectie ‘Mennonitica’ van de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam en één aan de Doopsgezinde gemeente te Emden. De beide overige exemplaren bleven in de familie.

Degenen, die van de uitgave kennisnamen, waren in het algemeen enthousiast over de inhoud, maar de beschrijving van sommige bestuurders van de Doopsgezinde gemeente te Emden zou gevoelig kunnen liggen bij publicatie. Intussen zijn alle erin voorkomende personen overleden. De tijd was na opnieuw een verloop van vijftig jaar gekomen om – ter gelegenheid van de herdenking van het begin van de Eerste Wereldoorlog – het werk nu toch in druk uit te geven, 2014 werd echter niet gehaald. Drs. A.P.J. Plak was zo vriendelijk het getypte werk om te zetten in bruikbare drukletters. Ook bracht hij op de inleiding een aantal aanvullingen en wijzigingen aan; ik ben hem daarvoor erkentelijk. Vervolgens werd alles opnieuw doorgenomen en waar nodig – zoals de genealogisch bijlagen – aangevuld. Ook werd een definitieve keuze gemaakt voor de illustraties, die zich alle (met uitzondering van afb. 39) bij het manuscript in het bezit van de Stichting Schutte-Appeldoorn te 's-Gravenhage bevinden. Bij deze werkzaamheden was Mr. O.W.C. Mertens telkens behulpzaam, waarvoor ik hem hartelijk dank.

's-Gravenhage, voorjaar 2022

Mr. O. Schutte

Inleiding

Johan Gerrit Appeldoorn

Op maandag 3 augustus 1914 besluit Johan Gerrit Appeldoorn een dagboek aan te leggen. Het is de dag waarop Duitsland aan Frankrijk de oorlog verklaart. Hij en zijn vrouw Cornelia Elizabeth (“Kitty”) van der Wissel wonen en werken dan al bijna tien jaar in Emden als predikant en predikantsvrouw bij de Doopsgezinde gemeente. Van de ene op de andere dag zijn zij betrokken bij een oorlog, die de hunne niet is. Vanuit hun Nederlandse cultuur kijken zij naar de gebeurtenissen, waarvan zij zelf deel uitmaken. In eerste instantie ligt hun sympathie bij de eigen gemeente en Duitsland, dat tot de oorlog is gedwongen door met name Engeland, maar in de loop van de tijd verandert hun oordeel. In dit werk is alleen het dagboek van Johan Gerrit Appeldoorn opgenomen. Het lijkt geschreven om gepubliceerd te worden. Langzaam dringt de ellende en het geweld, de onmenselijkheid van de oorlog en een antipathie tegen de Duitsers door in de aantekeningen. Enerzijds wil hij weg – terug naar Nederland – maar de angst voor geldgebrek als er geen vacante post kan worden betrokken houdt hem in Emden gevangen. Een maagzweer lijkt een van de directe gevolgen van deze onhoudbare toestand. Toch is de toon van zijn dagboek bijna altijd optimistisch en geeft het ons ook een prachtig beeld van een predikantengezin in een vreemde wereld, die nauwelijks een half uur varen van Nederland verwijderd ligt.

Johan Gerrit Appeldoorn werd op 12 november 1862 te Harlingen geboren als zoon van de hervormde Jan Appeldoorn, apotheker en kapitein der schutterij aldaar, en Joukje Alberts Stuur. Hij was de jongste van elf kinderen, van wie er vijf volwassen werden.¹ In de familie was het gebruikelijk dat als de grootouders vernoemd waren, de ooms aan de beurt kwamen. Aldus werd Johan Gerrit vernoemd naar Johan Gerrit Middelbeek, die met de

¹ Albert (1840-1895) was kinderloos, Jan (geb. 1841) was tweede stuurman en stierf te Batavia in 1865, Jan Pieter (1844-1902) nam de apotheek over, die toen drogisterij werd, en Jansje (1859-1927) bleef ongehuwd. Zie *Nederland's Patriciaat* 96 (2018/2019), p. 9-12.

Afb. 1 Johan Gerrit Appeldoorn, circa 1872. Foto: B. van der Heide, Harlingen.

jongste zuster van zijn moeder – Grietje – getrouwd was. Aangezien hij een goed studiehoofd bleek te hebben, werd hij na enige jaren Hoogere Burger School (H.B.S.) te Harlingen naar het gymnasium te Leeuwarden gezonden, waar hij op kamers woonde. In 1879 wordt hij evenals zijn vrienden Jan Simon van der Aa en Anton Frans Henric Lobry van Troostenburg de Bruyn bevorderd naar de derde klas van het gymnasium. Mogelijk zat ook Jan Daniël van der Plaats bij hen in de klas. Met Lambertus Johannes Huber en Hendrik Burger vormden zij de Stippelclub die op 6 maart 1881 werd opgericht.² De officiële naam ervan bestond uit elf punten en de leden on-

2 - Mr. Jan Daniël van der Plaats, geb. Leeuwarden 12 februari 1864, advocaat en directeur van A. Bloembergen's Bank ald., † Bloemendaal 15 april 1949, huwt in 1894 Anna Cornelia Bloembergen (geb. Leeuwarden 27 oktober 1871, † Bloemendaal 25 oktober 1957), zie *Nederland's Patriciaat* 77 (1993), p. 111. Hij was de neef van de gelijknamige oom die in 1891 als doopsgezind predikant op 65-jarige leeftijd te Hees overleed; deze stond in 1863 in Woudsend. In 1885 slaagt hij te Assen voor zijn gymnasiumdiploma voor acte A (theologische, juridisch, literarische vakken).

- Lambertus Johannes Huber, geb. Leeuwarden 27 febr. 1863, inspecteur en controleur van de waarborg te 's-Gravenhage 1914-1929, officier in de Orde van Oranje-Nassau, † ald. 27 augustus 1928, huwt 1e in 1885 Maria Johanna Andreae (geb. Kollum 28 januari 1856, † Groningen 9 november 1895); huwt 2e in 1900 Christina Johanna Poulie (geb. Bergen op Zoom

dertekenden hun naam met drie punten. Deze Stippelaars werden vrienden voor het leven. Zij kwamen om de andere zondag bij een van de leden bijeen waar een reglementair voorgeschreven voordracht, memorisatie en improvisatie werd gehouden. Van der Plaats was voorzitter. Een zwarte baret, die in een van de eerste vergaderingen door een van de leden werd geschonken, werd door de spreker gedragen. Van een van de vergaderingen, die tot eind 1883 – voor sommigen al in hun studententijd – tijdens vakanties werden gehouden is een foto bewaard gebleven, waarop Appeldoorn met baret, het woord voert. In dat jaar behaalt hij zijn diploma. Appeldoorn was goed in Grieks en Latijn. Daar had hij later veel plezier van en tot op hoge leeftijd, ook toen zijn ogen slechter werden, las hij nog het Nieuwe Testament in het Grieks. Hij is dan ook zeer waarschijnlijk de Stippelaar die zijn voordrachten bij voorkeur hield over Homerus, Ovidius en de oude geschiedenis. In Leeuwarden maakte hij kennis met het doopsgezinde gedachtengoed, onder meer door zijn vriend Jan Daniël van der Plaats.

In 1883, na het behalen van zijn gymnasiumdiploma, meldde hij zich als student aan bij het Doopsgezind Seminarium. Na een examen dat bestond uit het voorlezen van enige teksten en een mondelinge test van zijn kennis van de Bijbel en bijbelse geschiedenis werd hij aangenomen. Omdat Appeldoorn had aangegeven dat hij voor een alumnaat³ in aanmerking wilde

23 februari 1874, † Otterlo 27 juni 1951), zie *Nederland's Patriciaat* 77 (1993), p. 34 en 338.

- Prof. Mr. Jan Simon van der Aa, geb. Hornhuizen 15 juli 1865, zat in 1879 in dezelfde klas 2-3, promoveert in 1890 te Amsterdam, inspecteur van het gevangeniswezen (1893), hoogleraar strafrecht en strafprocesrecht aan de Rijksuniversiteit Groningen 1906-1926, † Vennes-sur-Lausanne (Vaud) 24 febr. 1944, huwt te in 1893 Christiane Hansine Gottholdine von Schöller (geb. Kopenhagen 1859, † Groningen 10 november 1918); tr. 2e Bern 11 april 1927 Anna Judith Tellegen (geb. Groenlo 25 april 1898, † Pully (Vaud) 10 juni 1981).

- Anton Frans Henric Lobry van Troostenburg de Bruyn, geb. Leeuwarden 21 oktober 1863, † aldaar 21 januari 1885, zat in 1879 in dezelfde klas 2-3; zie *Nederland's Patriciaat* 41 (1955), p. 58.

- Dr. Hendrik Burger, geb. Delft 15 november 1864, buitengewoon hoogleraar 1905-1922 en hoogleraar 1922-1935 in de keel-, neus- en oorheelkunde aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam, ridder in de Orde van de Nederlandsche Leeuw, † Amsterdam 3 december 1937, huwt in 1893 Gesina Maria Pleyte (geb. Leiden 13 oktober 1865, † Amsterdam 13 januari 1940), zie *Nederland's Patriciaat* 21 (1933-1934), p. 21. Hendrik Burger studeerde geneeskunde in Leiden en werd in 1890 bevorderd tot arts; omdat hij de HBS had gevolgd werd hem daar de toegang tot de academische promotie ontzegd. Burger studeerde nadien te Berlijn en Wenen en promoveerde in 1891 summa cum laude in Freiburg, Duitsland, op een kno-onderwerp. Zijn vader was in 1867 de eerste directeur van de rijks HBS te Leeuwarden.

3 Een alumnaat betreft een jaarlijkse toelage of beurs voor studenten, die niet over de financiële middelen beschikten om hun studie te bekostigen. Soms bestond die uit een aanvullende bijdrage, soms uit een vol alumnaat. Het maximum aantal studenten die er voor in aanmerking kwamen was vrijwel nooit meer dan twee, waarbij de beste student het hoogste bedrag kreeg toegelend.

Afb. 2 Stippelclub, eerste bijeenkomst, 6 maart 1881. Van links naar rechts: Jan Daniël van der Plaats, Lambertus Johannes Huber, Johan Gerrit Appeldoorn, Jan Simon van der Aa, Anton Frans Henric Lobry van Troostenburg de Bruyn en Hendrik Burger. Foto: J.H. Slaterus, Leeuwarden.

komen, moest hij de volgende dag terugkomen om ten overstaan van de heren Sepp, Harting, Van Gilse en de beide hoogleraren zijn kennis van literatuur, geschiedenis, Grieks en Latijn te demonstreren. Ook kreeg hij evenals de twee andere kandidaten voor het alumniaat een kakografisch opstel dat hij moest verbeteren. Appeldoorn kwam als veruit de beste uit dit examen en kreeg een vol alumniaat. Arnold van der Goot en Mark Leonard Hartog – de twee mededingers naar het alumniaat – waren aan elkaar gewaagd en daarom werd als uitzondering naast het tweede, een derde alumniaat ingesteld die beide 100 gulden per jaar lager uitvielen. In november 1883 betrok hij een kamer in de Paleisstraat, in februari 1884 in de Jacob van Campenstraat, in februari 1885 in de Govert Flinckstraat en van februari 1886 tot juli 1888 op de Lijnbaansgracht.

Hij werd lid van het Doopsgezinde dispuut E.T.E.B.O.N. (Eigen Tabak En Bollen Om Niet) De leden kregen een naam toebedeeld, waarmee zij vaak aangeduid werden. Appeldoorn werd “Fret”, zoals hij ook in zijn latere schoonfamilie werd genoemd. Dat zal ongetwijfeld komen door “Boer”, Anton van der Wissel, die in dezelfde periode actief was in het dis-

Afb. 3 E.T.E.B.O.N., circa 1885. Van links naar rechts, bovenste rij: Anthonie van der Wissel, Dirk Kossen, Hendrik Jan Elhorst en N.N.; onderste rij: Johan Gerrit Appeldoorn, Abraham Kornelis Kuiper, Arnold van der Goot, N.N., N.N., N.N.

puut.⁴ Het eerste jaar legde Appeldoorn tot grote tevredenheid het examen Hebreeuws en Hebreeuwse oudheden af, dat volgens de nieuwe wet op het hoger onderwijs vereist was om toegang te krijgen tot de theologische colleges. Dit was met name opmerkelijk omdat hij de eerste weken van de cursus niet had kunnen volgen wegens een levensbedreigende ziekte. In het tweede jaar slaagde hij voor het eerste en het jaar daaropvolgend voor het tweede deel van zijn kandidaatsexamen, evenals Van der Wissel, en kon hij zich in de homiletiek verdiepen.

Appeldoorn werd 26 september 1888 proponent en in 1890 beroepen in de gedurende drie jaar vacante gemeente Gorredijk-Lippenhuizen. Daar sprak

⁴ E.T.E.B.O.N. is opgericht in 1814 en vrijwel alle doopsgezinde studenten aan het seminarium waren lid. Tot zijn tijdgenoten in het dispuut behoorden onder anderen: “Ui” Hendrik Jan Elhorst (aangekomen 1880, later predikant te Arnhem en hoogleraar te Amsterdam 1906), “Zak” Arnold van der Goot (aangekomen 1883, later predikant te Middellie), “Heer” Abraham Kornelis Kuiper (aangekomen 1884, later predikant te Rottevalle en Witveen 1890, Warga 1895, Wormerveer-Zuid 1899 en Amsterdam 1901-1930), “Bless” Dirk Kossen (aangekomen 1885, later predikant te Bolsward).

Afb. 4 Doopsgezinde pastorie en kerk te Gorredijk, circa 1900.

Appeldoorn regelmatig af met zijn leeftijdsgenoot Anton van der Wissel, die predikant in Drachten was. Zij ontmoetten elkaar dan halverwege Gorredijk en Drachten. Op 30 september 1897 trouwde hij in Amsterdam met Cornelia Elizabeth (“Kitty”) van der Wissel, oudere zuster van Anton. Waarschijnlijk hadden ze elkaar al in Amsterdam leren kennen, waar de familie Van der Wissel op de Prinsengracht woonde. Zij was de dochter van Felix van der Wissel, heel- en vroedmeester te Amsterdam, en Anna Cornelia Kuiper. Kitty had een opleiding Duits gevolgd en was onder andere korte tijd privélerares in Frankrijk. Haar oom Ds. Taco Kuiper was predikant te Amsterdam van 1862-1890 en diens zoon Abraham Kornelis een studiegenoot van haar broer en Appeldoorn. Het gezin Van der Wissel-Kuiper bestond verder uit Neeltje, die later met haar zuster Elisabeth huize Soltane te Epe betrok, waar hun vader zich na zijn pensioen had teruggetrokken. Verder behoorde tot het gezin Felix, boomkweker op Oost-Raven, dat naast Soltane lag, en de twee zusters, Anna Cornelia, getrouwd met Dr. Hendrik Ludwijn Visser, apotheker te Nijmegen, en Fenna, getrouwd met Dr. Jan Prince, geneesheer aldaar. Engels en Frans las Appeldoorn wel, maar met spreken had hij moeite; Duits sprak hij goed – anders had hij geen werkkring in Duitsland kunnen vinden –, maar preken moest hij uitschrijven om naamvallen en dergelijke meteen aan het begin van een zin juist te krijgen.

Afb. 5 Zestigste verjaardag van Neeltje van der Wissel, Soltane, Epe, 27 december 1918. Van links naar rechts, bovenste rij: Ds. Anthonie van der Wissel, Fenna Prince-van der Wissel, Joukje Appeldoorn, Cornelia Elizabeth (Kitty) Appeldoorn-van der Wissel, Felix Prince, Elisabeth van der Wissel; middelste rij: Anna Cornelia Visser-van der Wissel, Neeltje (Nelly) van der Wissel, Felix van der Wissel; onderste rij: Anthony Visser.

In Gorredijk werden hun twee dochters geboren: Nelly op 15 september 1898 en Joukje op 16 april 1900. Geïnspireerd door zijn echtgenote vond Appeldoorn daar ook de tijd om zich aan de studie te wijden. Op 22 januari 1903 promoveerde hij te Amsterdam tot doctor in de theologie op het proefschrift: “De leer der sympathie bij David Hume en bij Adam Smith”. Promotor was Prof. Albert Bruining, hoogleraar in de encyclopedie en dogmengeschiedenis, die hij later zou opvolgen.

Wanneer in maart 1904 de vijfenzeventigjarige Johann Peter Müller, al sinds 1872 leraar te Emden, zijn vijftigjarige jubileum viert, deelt hij mee dat hij met emeritaat wil gaan. Zes predikanten worden uitgenodigd om een proefpreek te houden, waarvan er na stemming op 13 mei drie overblijven die met name genoemd worden: J.G. Appeldoorn uit Gorredijk, E.M. ten Cate uit Monnikendam en G. Heeringa uit Veenwouden. De laatste wordt door de gemeente gekozen, maar deelt mee dat hij zijn gemeente niet wil verlaten. Waarschijnlijk heeft de Emdense gemeente daarna uit de twee overblijvende leraren gekozen, waarbij vrijwel alle stemmen op Appeldoorn wer-

